

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ЛЕКСИКОЛОГИИ И ФРАЗЕОЛОГИИ

*Бойко М. Ю.
Державний вищий навчальний заклад
“Донбаський державний педагогічний університет”*

Л. О. СТАВИЦЬКА ПРО ІСТОРІЮ ДОСЛІДЖЕННЯ АРГО, ЖАРГОНУ ТА СЛЕНГУ

В статті, на основі досліджень Л. Ставицької, зроблено лінгвоісторіографічний огляд праць із соціальної діалектології, проаналізовано хронологію досліджень, присвячених арго, жаргону та сленгу, розкрито перспективи подальших пошуків в цьому напрямку.

Ключові слова: соціальна діалектологія, арго, жаргон, сленг, лінгвоісторіографічний огляд.

Постановка наукової проблеми та її значення. Соціальна діалектологія – порівняно нова й маловивчена галузь українського мовознавства. Водночас дослідження соціальних діалектів є надзвичайно важливим для розвитку як теоретичного мовознавства, так і прикладної лінгвістики.

Значний внесок у соціальну діалектологію зробили українські мовознавці І. Г. Матвіяс, Й. О. Дзендзелівський, Л. О. Ставицька та ін. У їхніх роботах висвітлено соціокомунікативні, соціофункціональні, національно-мовні аспекти сучасного жаргоновживання, а також роль жаргонних субкодів у мовному побуті сучасного українського міста.

Розвідки українських лінгвістів не тільки містять лексичний та фразеологічний матеріал, а й репрезентують мовну картину світу соціуму, його ціннісні пріоритети, соціопсихологічні аспекти мовної когнітивної діяльності. Вони дають можливість скласти уявлення про духовний розвиток суспільства, про дух побутового життя, про розвиток соціуму в цілому.

Метою дослідження є розкриття внеску Л. Ставицької у вивчення поглядів мовознавців ХІХ ст. – початку ХХІ ст. на арго, жаргон та сленг в лінгвоісторіографічному аспекті.

Мета дослідження зумовила такі завдання:

1) зробити лінгвоісторіографічний огляд праць із соціальної діалектології на основі досліджень Л. Ставицької;

2) надати хронологію досліджень, присвячених арго, жаргону, сленгу;

3) розкрити перспективи подальших досліджень арго, жаргону, сленгу.

Слід відзначити значний внесок Лесі Ставицької (1962 – 2010) у вивчення проблем соціальної діалектології. Серед сучасних праць із соціальної діалектології можна виділити її монографію “Арго, жаргон, сленг”, словник “Українська мова без табу. Словник української лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми” та ін. В згаданій монографії авторка розглянула динаміку соціолектів української мови впродовж XIX ст. – початку XXI ст. Дослідниця трактує основні соціолекти як лінгвальні феномени, що структурують відповідні мовні картини світу й унаочнюють когнітивні механізми пізнання цього світу й людини певним соціумом.

Л. Ставицька зазначає, що праці, присвячені арго й жаргону, публікувалися вже в XIX ст. Так, перша спроба описати і класифікувати жаргонну лексику української мови була представлена в словнику С. П. Микуцького. Відомий словник В. І. Даля подає ще більше даних з цієї теми (на матеріалі російської мови). У ньому представлені такі типи жаргонізмів: мова офеней (бродячі торговці-коробейники) як мова “професійної групи”, байкова мова (мова міських кишенькових злодіїв) як щось середнє між мовою професійної групи і злочинським арго і абсолютно незрозуміла для необізнаних мова декласованих представників суспільства (злочинці, жебраки і т.п.) [14, с. 86].

Л. Ставицька пропонує хронологію появи досліджень, присвячених арго й жаргонам української мови (XIX-XX ст.), та фіксує їх основний зміст [14, с. 54-57, 114-116, 171-173]:

1. У 1883 р. в Харкові російською мовою було опубліковано наукову розвідку В. Іванова “Невли”, в якій міститься 155 слів харківських сліпих музикантів – “невлів”.

2. К. Студинський у 1886 р. опублікував наукову розвідку “Дедовска (жебрацка) мова”, навівши в ній 300 слів, що їх він записав у с. Кип'ячці недалеко від Тернополя. Пізніше автор поповнив свої записи і в 1894 р. видав книжку “Лірники”. К. Студинський проаналізував лексику арготичних систем галицьких та українських лірників, шаповалів, офенів та галицьких злодіїв. Окремо було подано міні-словники “Говір шаповалів”, “Говір офенів”, “Говір босанський” (67 слів) – мову галицьких злодіїв, яка отримала назву від імені варшавського бандита Босана, який, як зазначає автор, “мав бути творцем сего говору і організатором злодіїв. ... Говір злодіїв називається також лембергським від німецької назви міста Львова”. У книжці

наведено “Словарець злодіїв з сторін Домброви гірної” (37 слів), передрукований із журналу “Wisla” [16, с. 56].

3. Боржковський зібрав у Подільській губернії близько 450 лірницьких слів, що увійшли до наукової студії “Лірники”, опублікованої у 1889 р. в журналі “Киевская старина”. За свідченням автора, “лірницьку мову називають “*лебійською*” (від лебій – дід, “лобурською” (жебрацькою) мовою) [1, с. 659].

4. У 1890 р. в журналі “Киевская старина” з’явилася стаття Ф. Николайчика “Отголосок лирницкого языка”, в якій простежено типологічну спільність мови подільських лірників та шаповалів із містечка Новий Чопськ Новозибківського повіту Чернігівської губернії. У лексикографічному додатку автор наводить 126 слів, із яких 53 повністю збігаються з лірницьким вокабуляром, 47 не збігаються, а 26 слів у словничку В. Боржковського немає. Наявність значної кількості спільних слів викликає в нього подив, бо “за словами самих шаповалів вони далі не ходять як по Чернігівській, Полтавській... губерніям; у Подільську ніколи не заходили” [11, с. 123].

5. Мову галицьких лірників (лебійську), що нараховує більш як 500 арготизмів, було маніфестовано у статті В. Гнатюка. Як стверджує автор, “крім лірників говорять цією мовою ще й дротарі вандрівні (мандрівні – Л. С.). Мандрівні шевці мають також свою потайну мову, але вона різниться зовсім від лебійської так, що лірник не потрапить її зрозуміти” [2, с. 1-76].

6. Слова чернігівських лірників та старців зафіксовано у праці П. Тіханова. Як зазначає автор, “жебрацька таємна мова називається в Чернігові “*старецькою*”, або “*любенькою*” (від *любок* – дід, старець, каліка – перехожий)” [17, с. 83].

7. Таємну мову чернігівських лірників було віддзеркалено у публікації О. Малинки, в якій наведено 192 лексичні одиниці [10, с. 55, 63, 74, 88-103, 106, 107].

8. Арго українських лірників досліджував О. Т. Горбач [5, с. 8-40].

9. Й. Дзендзелівський у розвідці “Арго волинських лірників” (1977) спирався на праці К. Студинського і на їх основі зафіксував словниковий склад мови волинських лірників, установив хронологічні рамки побутування цього соціолекту: “Як можна судити з розповідей старожилів та деяких друкованих джерел, ... на Волині, ще не так давно, навіть у 20-40 роках нашого століття, лірники й лірництво в основному в такому вигляді, як вони описані авторами другої половини ХІХ – початку ХХ ст. в інших районах України, були досить поширеним явищем” [6, с. 310]. Дослідник відзначає типологічну спільність лірницького арго на Волині та в інших регіонах України, що функціонували паралельно: “К. Хоснович розповідав, що під час поїздки на Полтавщину він зустрічався з місцевими лірниками і міг з ними

взагалі вільно розмовляти... Описане нами арго своїм складом близьке, з одного боку, до відомих українських лірницьких арго Галичини, Поділля, Чернігівщини, Слобожанщини тощо, а з другого значною мірою до білоруських жебрацьких арго” [6, с. 310].

Слід зазначити, що всі згадані джерела містять не тільки вокабуляр відповідних соціолектів, а й відомості про життєвий устрій, психологію та характер соціалізації корпоративної групи – носія арго, і для дослідника соціокультурних та соціолінгвальних аспектів життєдіяльності творців і носіїв арготичних систем це становить неабиякий інтерес. Феномен українського лірництва – жебрацтва у різні часи зацікавлював істориків, етнографів, культурологів, письменників, і їхні публікації сприяли глибшому проникненню у природу й побутування українських арго [14, с. 57].

Л. Ставицька в своїх дослідженнях докладно показала історію вивчення жаргону. Вона відзначала, що згадки про жаргон молодих людей (учнів університетів, закритих навчальних закладів) зустрічаються в лінгвістичній літературі уже з 2-ї половини 19 ст. [14, с. 114].

Бурсацько-семінарський жаргон побутував в Україні у кінці та впродовж 19 ст. Цей соціальний різновид жаргону слабо розкритий у наукових працях. Аналізуючи його, можна виділити наступні дослідження:

1. Бурсацько-семінарський жаргон Кам'янець-Подільської духовної семінарії, як його зафіксував А. Свидницький у своєму романі “Люборацькі”.

Й. Дзензелівський присвятив цьому творові окрему наукову розвідку “Український бурсацько-семінарський жаргон середини XIX ст. на матеріалах повісті “Люборацькі” А. Свидницького [8, с. 353-359]. Й. Дзензелівський наводить вокабуляр, який містить близько 60 жаргонізмів.

2. О. Горбач також вивчав роман А. Свидницького і вичленив із нього 110 арготизмів, які стали об'єктом аналізу у студії “Арго українських школярів і студентів” [3, с. 3-55].

3. Кость Широцький зробив опис і картотеку бурсацько-семінарського жаргону Кам'янець-Подільської духовної семінарії. На основі цих матеріалів Й. Дзензелівський у 1998 р. опублікував словник, який фіксує жаргонний слововжиток семінарії на початку XX ст. (К. Широцький навчався в семінарії в 1901-1906 рр.).

Крім лексичного та фразеологічного матеріалу, розвідка містить зразки фольклору семінаристів: анекдоти, приказки, прислів'я, пісні.

Словник К. Широцького містить 1158 лексем і фразеологізмів та близько 30 фольклорних текстів, які доповнюють уявлення читача про мовний світ носіїв бурсацького жаргону.

Л. Ставицька глибоко дослідила також соціофункціональні аспекти сучасних діалектів, у т.ч. кримінальний жаргон, який посідає одне з центральних місць у системі соціолектів національної мови.

Авторка відзначала, що в Україні чітко виділяються дві мовні стихії побутування кримінального жаргону як наслідок політично-адміністративної приналежності від 1772 р.:

1) західноукраїнський кримінальний жаргон, тісно пов'язаний з польським, чеським та німецько-їдиш;

2) кримінальний жаргон Центральної та Східної України, пов'язаний із відповідним жаргоном російських міст чи Сибіру.

Перший тип кримінального жаргону розглядає О. Горбач у праці “Львівські проступницько-тюремні арготизми (до 1930-их років)” [4, с. 296-326].

“Грунтовна зміна наступила після 2-ої світової війни: львівське арго (по через советські концтабори) увібрало низку русицизмів, наблизившись тим до радніших арго Києва, Одеси й Харкова” [4, с. 326].

Сучасний кримінальний жаргон у своїй первинній функції і розширеному вживанні несе виразний відбиток соціолекту центральних і східних регіонів. Попри російськомовний характер кримінального жаргону, усе ж не слід забувати про значну питому частку українського лексикону в ньому, свідченням чого є найновіші сучасні лексикографічні зібрання кримінального жаргону [14, с. 173].

Термін *сленг* має тривалу і складну історію формування. Л. Ставицька наводить джерела, в яких розкрито поняття сленгу. Це словник О. Ахманової, “Лингвистический энциклопедический словарь”, “Енциклопедія українознавства”.

“... На Україні поширені типи сленгу, відповідно до давніших історико-політичних кордонів (голова: сх.-укр. башка, кумпол, гал. магола/макітра, бук. говдя, закарп. лампаш)” [21, с. 2881].

Означення сленгу містяться в працях: Ю. Шевельова [18, с. 276]; Апресян 1999; Арнольд 1986; Балабін 2002; Вейхман 1958; Гальперин 1956; Липатов 1994; Маковский 1962; Матвіяс 2000; Ротенберг, Іванова 1994; Скворцов 1977; Смирницький 1956; Соловьева 1961; Судзиловский 1954; Химик 2000 та ін.

Л. Ставицька дослідила структуру сленгу [14, с. 43]. За структурою сленг поділяється на загальний і спеціальний. “Загальний сленг – відносно стійкий для певного періоду, широко поширений і загальнозрозумілий шар лексики та фразеології в середовищі живого розмовного мовлення, вельми неоднорідний за своїм генетичним складом і ступенем наближення до літературної мови, що має яскраво виражений експресивно-оцінний характер” [14, с. 43-44].

Щодо спеціального сленгу, прийнято говорити про такі його різновиди, як військовий, молодіжний, медичний, музичний, сленг підлітків, університетський сленг, шкільний сленг, футбольний, морський сленг, космічний та ін.

Дуже поширений молодіжний сленг. Традиційно високим є інтерес до молодіжного сленгу в русистиці, про що свідчить значна кількість словників як своєрідної лексикографічної індустрії в Росії [Грачев 1996; Никитина 1998; Макловски, Кляйн, Щуплов 1998; Рожанский 1992; Югановы 1997 та ін.], а також незмінний науковий інтерес до молодіжних соціолектів [Ермакова 1996; Зайковская 1993; Копыленко 1976; Лапова 1990; Лошманова 1975; Мазурова 1988, 1991].

За останні роки в Україні помітно виріс інтерес до вивчення молодіжної субмови на матеріалі української і російської мов: Волкова 1990; Гасюк 2000; Дружин 2000; Друм 1998; Качан, Корнієнко 2001; Мартос 2001; Соболева 2002; Ставицька 2005 та ін. У 1998 р. в Києві вийшов “Перший словник українського молодіжного сленгу” (укладач – С. Пиркало, за редакцією Ю. Мосенкіса), який одразу ж викликав жвавий інтерес в українській науковій громадськості, а також зарубіжних дослідників [Kratochvil 2000].

Теоретично-лексикографічні відомості про українську молодіжну субмову 1-ї половини 20 ст. надзвичайно мізерні. З початку 20 ст. відзначаємо три бурхливі хвилі у розвитку молодіжного сленгу.

Перша датується 1920-ми рр. – період післяреволюційний і громадянської війни. “Безпритульні за стінами будинку впливають на окремих учнів, – писав А. Селіщев. – Деякі школярі... дружать з ними і переймають їхню мовну манеру, жаргонні слова, які сприймаються школярами як слова особливої емоційної значущості” [12, с. 78]. Саме цю молодіжну мову, носієм якої була робітнича молодь та учні деяких шкіл, дослідники схильні вважати за основу формування сучасного молодіжного жаргону, про що свідчить значна кількість лексичних, семантичних і фразеологічних збігів у молодіжному лексиконі різних років.

Л. Ставицька наводить, що на українському мовному ґрунті молодіжний жаргон 1920-х рр. вивчали О. Горбач [3, с. 3-55], В. Щепотьєв [19, с. 76-81]. У розвідці В. Щепотьєва знаходимо цінні думки щодо власне соціокомунікативних та прагматичних аспектів побутування “блатної мови” у тогочасному середовищі учнівської молоді, а також штрихи до портрета мовної особистості молодого жаргоносія 1920-х рр.: “Мова підлітків, хлопців і дівчат політично-трудова шкіл становить собою невимовну мішанину слів українських і московських, як літературних, так і народних з величезною домішкою “блатних”, або, як вони самі кажуть, “шпановських”. ...Літературне слово – вкрати – містить осуд факту. Блатні ж слова – мають зовсім протилежний емоційний зміст: осуду вчинку немає. ... Ця мова

вдирається в їхню поважну мову, надто в тих, хто мало начитаний і не розвинув у собі смаку до літературної мови. Отже, ця мова дедалі набирає якихось фактичних прав, має тенденцію витискати літературну мову” [18, с. 77-78].

Друга хвиля активізації молодіжної субмови припадає на 1950-ті рр., коли на вулиці і танцмайданчики міст вийшли “стиляги”. Жаргон “стиляг” – це жаргон замкнених груп молоді, яким притаманні були пошуки “легкого життя”, захоплення модними речами, західною джазовою музикою, що стало тоді об’єктом гострої критики, в т.ч. мовознавчої [9, с. 168-175; 13, с. 142-163].

Хоча жаргон “стиляг” пішов у небуття, але деякі його елементи поширились у молодіжному середовищі, а саме слово інколи вживається у значенні “модно, стильно вдягнена молода людина”.

Третя хвиля – період застою (1970-80-і рр.) породила різні неформальні молодіжні рухи, і хіпі створили свій “системний” сленг як мовний жест протистояння офіційній ідеології.

Четверта хвиля активізації молодіжної субмови припадає на початок 1990-х рр., коли загальні процеси демократизації вплинули на мовотворчість молоді.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Субстандартна лексика видозмінюється, розвивається, а відтак завжди актуальним буде її вивчення “тут і тепер”, у ракурсі суспільно-політичної динаміки та мовної особистості у вимірі соціолінгвістичних перемінних, а також оцінних, когнітивних і поведінкових аспектів.

Праці соціолінгвістів не вичерпують всіх теоретичних проблем, практичних аспектів жаргонно-сленгового вокабуляру в системі розглядуваних мов. Вчені також не ставили за мету охарактеризувати соціальні діалекти в лінгвістично-історіографічному аспекті.

Слід особо підкреслити, що в мовознавстві немає спеціальних комплексних праць лінгвістично-історіографічного характеру, в яких було б розкрито специфіку вивчення аргю, жаргону і сленгу.

Кожен із зазначених феноменів може стати об’єктом спеціального теоретичного осмислення й аналізу. Субстандартна лексика видозмінюється, розвивається, а відтак завжди буде актуальним її вивчення. Причиною цього завжди будуть зміни суспільства, політичні події, когнітивні і поведінкові аспекти.

Перспективи подальших досліджень у вивченні аргю, жаргону і сленгу на основі висновків Л. Ставицької ми вбачаємо: 1. у поглибленому вивченні праць Л. Ставицької, 2. в ефективному використанні досліджень авторки для подальшої теоретичної розробки питання про аргю, жаргон, сленг.

Л і т е р а т у р а :

1. *Боржковский В.* Лирники / В. Боржковский // Киевская старина. – 1889. – Т. XXVI. – № 9. – С. 653-708.
2. *Гнатюк В.* Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки і т. п. про лірників повіту Бучацького / Гнатюк В. Етнографічний збірник. – 1896. – Вип. 2. – С. 1-76.
3. *Горбач О.* Арго українських школярів і студентів // Наукові Записки Українського Вільного Університету. – Мюнхен, 1964 – 1966. – № 8. – С. 3-55.
4. *Горбач О.* Львівські проступницько-тюремні арготизми (до 1930-их років) // Науковий збірник Українського Вільного Університету / О. Горбач. – Мюнхен, 1983. – Т. 10. – С. 296-326.
5. *Горбач О.* Арго в Україні / О. Горбач. – Львів, 2006. – С. 8-40.
6. *Дзензелівський Й.* Арго волинських лірників // Українське і слов'янське мовознавство. Збірник праць / Й. Дзензелівський. – Львів, 1996. – С. 310-348.
7. *Дзензелівський Й.* Дослідження К. Широцьким жаргону учнів Кам'янець – Подільської духовної семінарії / Й. Дзензелівський // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. – Харків, 1996. – Т. 6. – С. 167-173.
8. *Дзензелівський Й.* Український бурсацько-семінарський жаргон середини ХІХ ст. На матеріалах повісті Люборацькі А. Свидницького // Дзензелівський Й. Українське і слов'янське мовознавство. Зб. праць. – Львів : Наукове т-во ім. Т. Г. Шевченка, 1996. – С. 353-359.
9. *Костомаров В.* Откуда слово стилига? / В. Костомаров // Вопросы культуры речи. – Москва, 1959. – Вып. 2. – С. 168-175.
10. *Малинка А. Н.* Кобзари и лирники / А. Н. Малинка. – Чернигов, 1903. – С. 55, 63, 74, 88-103, 106, 107.
11. *Николайчик Ф.* Отголосок лирницкого языка / Ф. Николайчик // Киевская старина. – 1890. Т. XXIX. – С. 121-129.
12. *Селищев А. М.* Язык революционной эпохи. Из наблюдений над языком последних лет (1917 – 1926) / А. М. Селищев. – М., 1928. – 193 с.
13. *Скворцов Л. И.* Жаргонная лексика в языке современной художественной литературы / Л. И. Скворцов // Вопросы культуры и речи. – Москва, 1966. – Вып. 7. – С. 142-163.
14. *Ставицька Л.* Арго, жаргон, сленг. Соціальна диференціація української мови / Л. Ставицька. – Київ : Критика, 2005. – 464 с.
15. *Ставицька Л.* Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми / Л. Ставицька. – Київ : Критика, 2008. – 455 с.
16. *Студинський К.* Лірники / К. Студинський. – Львів, 1894. – С. 56.
17. *Тиханов П.* Черниговские старцы (Псалки и криптоглоссон) / П. Тиханов. – Чернигов, 1900. – С. 65-158.
18. *Шерех (Шевельов) Ю.* Так нас навчали правильних проізношеній. Поза книжками і з книжок / Шерех (Шевельов) Ю. – Київ : Час, 1998. – С. 236-280.
19. *Щепотьєв В.* Мова наших школярів / В. Щепотьєв // Етнографічний вісник. – 1927. – Кн. 3. – С. 76-81.

20. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль. – М., 1978. – Т. 1-4. – Вип. 7. – С. 105-112.
21. Енциклопедія українознавства : в 8 т. / гол. ред. В. Кубійович. – Львів : Молоде Життя, 1976. – 2881 с.

Бойко М. Ю. Л. О. Ставицкая об истории исследования аргю, жаргона и сленга.

В статье, на основе исследований Л. Ставицкой, сделан лингвоисториографический обзор работ по социальной диалектологии, проанализирована хронология исследований, посвященных аргю, жаргону и сленгу, раскрыты перспективы дальнейших поисков в этом направлении.

Ключевые слова: социальная диалектология, аргю, жаргон, сленг, лингвоисториографический обзор.

Boiko M. Yu. L. Stavitskaya about stories of research of argo, jargon and slang.

On the basis of L. Stavitskaya's researches the linguahistoricalgraphic review of the works on social dialectology is carried out, the chronology of the researches devoted to argo, jargon and slang is analysed, prospects of further searches in this direction are opened.

Keywords: social dialectology, argo, jargon and slang, linguahistoricalgraphic review.

Герасименко И. А.

Горловский институт иностранных языков

ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ СЕМАНТИКА ЦВЕТООБОЗНАЧЕНИЯ 'КРАСНЫЙ' (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ И ПАРЕМИОЛОГИИ)

Данная статья посвящена исследованию семиотики красного цвета в русской фразеологии и паремиологии. В работе речь идёт о том, что носители русской лингвокультуры используют цветообозначение 'красный' в составе фразем и паремий не только для актуализации цвета, но и для раскрытия этнокультурной информации, которая закодирована в её семантике.

Ключевые слова: цветообозначение, фразеология, паремиология, лингвокультурный, семантика.

Цветообозначения (далее – ЦО) являются традиционным объектом внимания лингвистов. Этот пласт лексики изучается с точки зрения его употребления в разные периоды развития языка (Н. Б. Бахилина, М. А. Суровцова, С. В. Кезина и др.), с позиции его использования во фразеологических и паремиологических сочетаниях (С. И. Григорук, Ю. Г. Завалишина, Л. А. Шестак и др.), со стороны функционирования в текстах разных жанровых систем (М. О. Новикова, В. Б. Колосова, Т. М. Тяпкина и др.). Есть исследования, посвященные отдельным названиям цвета. К их числу относятся и работы о лексеме *красный* (Е. Крыжановская, Л. А. Лебедева, Н. В. Усанкова, Л. Г. Савченко, Н. И. Андреева-Васина, Е. М. Иссерлин, А. А. Брагина и др.). Регулярное обращение к данному ЦО